

Костянтин Грищенко,

*Надзвичайний і Повноважний Посол України
в Російській Федерації, перший заступник
Секретаря Ради національної безпеки
і оборони України, Міністр закордонних
справ України (2003—2005 рр.)*

УКРАЇНА—РОСІЯ: МІНЛИВІ ЕМОЦІЇ, ПОСТІЙНІ ІНТЕРЕСИ

За 18 років незалежності українська дипломатія пройшла величезний шлях у справі встановлення та розвитку відносин з багатьма країнами на всіх континентах. При цьому природним центром особливої уваги для зовнішньої політики нашої держави весь цей час залишалась Росія. В силу історичних, географічних, соціально-економічних причин стосунки України саме з цим партнером викликали постійний інтерес не лише політичного керівництва, ділових кіл, експертів-міжнародників, але й з боку переважної більшості наших громадян. Безпрецедентна увага до стану українсько-російського діалогу широких верств нашого суспільства вірно свідчать, що відносини між Україною та Росією є не просто міждержавними, а геополітичними у широкому сенсі цього слова. В Україні та Росії практично немає людей, які б байдуже ставилися до ситуації в сусідній державі, не спостерігали за станом міждержавних відносин. В цьому криється великий потенціал для стратегічного партнерства, водночас міститься одна з причин підвищеної емоційності українсько-російських стосунків, великого резонансу, що викликає у двох країнах та чи інша дія або заява Києва чи Москви. Агресивні або провокативні заяви російських політиків другого чи навіть третього ешелону влади, які безпосередньо не впливають на розробку та реалізацію

зовнішньої політики Росії, надзвичайно чутливо сприймаються в Україні. І навпаки: ті дії української влади, які достатньою мірою не пояснюються, чи викривлено подаються широкому загалу росіян, часто провокують ворожу реакцію російського суспільства, що створює негативний фон для прийняття виважених рішень і ведення конструктивного діалогу. За таких умов будь-який необережний крок чи то з боку Москви, чи то з боку Києва дуже легко руйнує атмосферу довіри і важливі домовленості, які роками створюються зусиллями дипломатів двох країн.

Українсько-російські відносини за попередні 18 років пережили різні етапи розвитку. Стан двостороннього діалогу і сьогодні, на жаль, не можна вважати задовільним. Останнім часом до багатьох макропроблем, частина з яких залишається невирішеною з моменту розпаду СРСР, додалися фактори, котрі не найкращим чином впливають на стосунки між нашими державами. І, в першу чергу, тут доводиться говорити про часто демонстровану з обох сторін неповну готовність дивитися на українсько-російські відносини з позицій прагматичного аналізу потенціалу їхнього зміцнення та розвитку для вирішення завдання соціально-економічного прогресу України і Росії. Нерідко привабливі, вигідні для громадян обох держав можливості залишалися невикористаними через політизацію діалогу, внесення в нього зайвого емоційного забарвлення, надмірну увагу до процесів і подій, що не мають прямого відношення до двостороннього співробітництва. Інколи реалізації потенціалу такого співробітництва заважали спроби Москви та Києва дивитися на українсько-російські відносини через призму стосунків Росії та України з третіми державами та міжнародними організаціями. Зокрема, аж ніяк не сприяло розвитку двостороннього діалогу та збереженню атмосфери довіри бажання наших російських колег, не заглиблюючись у мотиви тих чи інших зовнішньополітичних рішень і кроків України, бачити в них реалізацію розроблених у третіх столицях проектів і стратегій.

Але в одному важливому вимірі зовнішнє середовище українсько-російських відносин грало і буде грати позитивну роль. Для всіх, хто неупереджено аналізує еволюцію міжнародних відносин на континенті, цілком очевидно, що Європейський Союз розглядає розвиток активного діалогу з широкого кола питань з Росією в якості одного зі своїх пріоритетів. В європейських столицях багато в чому по-іншому дивляться на регі-

ональні та світові процеси і проблеми, ніж у Москві, але при цьому ЄС зацікавлений у підтриманні миру та стабільності на всьому континенті. Така позиція наших європейських партнерів має бути дороговказом для української політики на російському напрямі. Прагнучи стати повноправним членом Європейського Союзу, Україна здатна допомогти європейцям вибудувати ефективну та надійну модель відносин із Росією, унеможливити виникнення на континенті нових розмежувальних ліній. І навпаки, якщо нам не вдасться зберегти добросусідські, стабільні відносини з Росією, максимально використати їх потенціал для досягнення європейських стандартів соціально-економічного розвитку, то інтеграція України до ЄС навряд чи стане досяжною метою. Реалізація європейського вибору України повинна супроводжуватися розвитком українсько-російської співпраці як важливого чинника миру та економічного зростання на континенті — така принципова позиція наших партнерів з країн-членів Євросоюзу, яку вони постійно доводять до відома українських політиків та дипломатів.

Прагматичний фундамент партнерства

В сучасному глобалізованому світі, де постійно посилюється конкуренція між країнами за обмежені ресурси розвитку, надійне міждержавне співробітництво має ґрунтуватися не на спогадах про спільне минуле, а на чіткому розумінні відчутних вигод від взаємодії сьогодні та баченні спільних перспектив. Переважна більшість авторитетних дослідників-міжнародників стверджують, що в новій системі міжнародних відносин вплив та роль держав усе більше залежить від їхнього місця в світовій економіці, можливостей визначати економічний порядок денний планети. При цьому очевидно, що провідна роль у міжнародних економічних процесах поступово переходить від традиційних лідерів з G7 до нових економічних гравців, до числа яких входить і Росія. Для України як одного з ключових російських торгово-економічних партнерів було б великою помилкою не скористатися цими можливостями для зміцнення власної економіки, посилення свого значення у загальноєвропейській економічній системі. З іншого боку, Російська Федерація також зацікавлена в Україні як в одному з найбільш привабливих ринків, простору для інвестицій, гаранта стабільності транзиту енерго-

носіїв до Європейського Союзу, а, головне, одного з найбільш привабливих партнерів у справі реалізації інноваційних проєктів, модернізації власної промисловості та інфраструктури. Саме такий взаємний економічний інтерес співпраці України та Росії формує найнадійніший фундамент двосторонніх відносин, слугує потужним стимулом для подолання вигаданих проблем та непорозумінь.

Незважаючи на вплив потужної фінансово-економічної кризи Україна та Російська Федерація залишаються одна для одної важливими торговими партнерами. Цілі галузі народного господарства України залежать від доступу їхньої продукції на російський ринок і навпаки. Причому протягом попередніх п'яти років, попри складнощі в політичному діалозі, товарообіг між двома країнами невпинно зростає, і вивів за підсумками 2008 року Росію на перше місце серед зовнішньоекономічних партнерів України, а Україну — на п'яте в списку країн, з якими російська економіка взаємодіє найактивніше.

Важливо те, що в структурі українського експорту до РФ значне місце посідає продукція високого і середнього ступенів переробки (машинобудівна, металургійна, продовольча), частка якої має тенденцію до збільшення навіть в умовах кризи. Водночас відновленню високих показників взаємного товарообігу по мірі реанімації національних економік може завадити практика застосування обмежувальних заходів у двосторонній торгівлі, обмежень на поставку української тваринницької продукції, труб до РФ, існування вилучень з режиму вільної торгівлі, який діє між двома країнами з 1993 року.

Всі проблемні питання торговельно-економічного співробітництва, а також розкриття потенціалу цієї співпраці і подальший її розвиток є предметом переговорного процесу в рамках Комітету з питань економічного співробітництва Українсько-Російської міждержавної комісії, що очолюють прем'єр-міністри двох держав. 29 квітня 2009 року в Москві проходило чергове засідання Комітету, в рамках якого розглянуто широке коло питань: від координації інвестицій в нанотехнології до зняття неузгодженостей у газовій сфері. Наступне засідання відбудеться в жовтні цього року в Харкові, де Україна планує порушити питання про узгодження антикризових дій у тих галузях, де спостерігається найвищий рівень промислової кооперації.

Важливо, що інтерес до партнерства з Україною в торгово-економічній та науково-виробничій сферах чудово розуміють на рівні вищого російського керівництва. Показовим у цьому питанні став прорив в галузі авіації: за підсумками авіасалону «МАКС-2009» були підписані угоди про відновлення співпраці в рамках проекту Ан-70 та про взаємодію в аерокосмічній сфері. Також підписані контракти на закупку російськими авіаперевізниками пасажирського літака Ан-148, що випускають у Воронежі із використанням 40% українських комплектуючих. Такий прогрес досягнуто завдяки відповідній позиції голови уряду РФ В. Путіна. Адже яструби в російській політичній еліті у взаємодії з російським авіаційним лобі вже кілька років постійно наголошували на тому, що рух України шляхом євроатлантичної інтеграції неминуче призведе до припинення кооперації з українськими авіаційними підприємствами і їхнього повного банкрутства. Зміна позиції російського керівництва пов'язана не з якимись особливими симпатіями до українських авіабудівників, а з усвідомленням ситуації у цій галузі в Росії. Росіянам не вистачає наукових та інженерно-конструкторських кадрів для самостійної реалізації амбіційних проєктів. І це стосується не лише авіабудування, але й ракето- та суднобудування, високотехнологічних галузей. Таким чином, протягом найближчих років матимемо об'єктивно сприятливі передумови для долучення до масштабних високотехнологічних російських проєктів, під які Москва виділяє значні кошти зі свого бюджету. І переконаний, завдання української дипломатії — забезпечити максимальне використання цих можливостей українськими підприємствами.

Таким чином перспектива зміцнення національних економік, посилення позицій у міжнародному розподілі праці, пошуку переведення виробництва на інноваційний шлях розвитку нашоухують Україну та Росію до партнерства, попри різноманітні політичні моменти. Адже саме економіка в майбутньому визначатиме характер українсько-російських відносин, твердо тримаючи їх на рейках прагматизму та добросусідства.

Опора на народну дипломатію

Відносини між Україною та Росією не просто хвилюють переважну більшість громадян обох країн — мільйони українців та росіян безпосередньо залучені до процесів взаємодії між на-

шими державами. І саме захист інтересів української національної меншини в Російській Федерації (що є другою за чисельністю у Росії), а також мільйонів наших громадян, які відвідують сусідню державу як гості і туристи, задля отримання освіти, ведення бізнесу чи в якості трудових мігрантів, становить пріоритет для української дипломатії на цьому напрямі. Проблеми, що виникають у цій сфері в дзеркалі ЗМІ, часто відходять на другий план порівняно з політичним діалогом або торгово-економічним співробітництвом. Проте саме від того, як почувують себе громадяни кожної з країн на території сусіда, значною мірою залежить температура у стосунках Києва та Москви.

На сьогоднішній день між Україною та Росією продовжує діяти безвізовий режим пересування громадян, що слід вважати великим здобутком попереднього періоду наших відносин, який варто всіляко підтримувати та захищати від провокативних ініціатив окремих гарячих голів. Переконали, що активізація розмов у середовищі російських політичних та громадських діячів про можливість введення візового режиму з Україною як «покарання» Києва за його незалежний зовнішньополітичний курс, шкодять передусім російським інтересам. У минулому році Росію відвідало понад 7 мільйонів громадян нашої держави, а людей з російськими паспортами в Україну в'їхало майже 8 млн. Таким чином, введення всупереч міжнародним тенденціям додаткових обмежень на пересування громадян через українсько-російський кордон зашкодить нашим сусідам більше, ніж нам. На щастя, представники вищого державного керівництва РФ прекрасно це розуміють і не вживають ніяких заходів для погіршення умов перебування українців у Росії. Навпаки, по відношенню до наших громадян з жовтня 2004 року діють пільгові умови реєстрації — українці можуть перебувати в Російській Федерації без реєстрації у компетентних органах протягом 90 днів. Такі ж правила за принципом взаємності Київ ввів і для громадян Росії, що приїжджають на нашу територію. І українська дипломатія працює над збереженням і зміцненням такої практики. Окрім того, нам вдається з російськими колегами підтримувати існування норми про право перетину українсько-російського кордону за внутрішніми громадянськими паспортами, що надзвичайно важливо для тисяч літніх людей, ветеранів, які відвідують родичів у Росії та Україні.

Що стосується трудової міграції, то лише в 2008 році дозвіл на працевлаштування в Росії офіційно отримали майже 300 тис. громадян України. Але очевидно, що без дозволу тут працює набагато більше. Росіян в Україні працює значно менше — станом на 1 січня 2008 року дозвіл на працевлаштування отримали майже 13 тисяч громадян РФ. Але це не означає, що наша держава в цьому аспекті є вразливою у діалозі з сусідами. Насправді ця залежність взаємна. Швидко зростаюча економіка Росії відчуває брак висококваліфікованих фахівців, які вільно володіють російською мовою. Український ринок праці є одним з небагатьох у світі, де російські підприємства та організації можуть знайти спеціалістів з відповідними характеристиками. Ніхто благодійністю тут не займається. Тому проводимо і далі проводитимемо роботу з активного захисту інтересів українських трудових мігрантів, уважно стежитимемо за фактами порушення їхніх прав, надаватимемо правову підтримку. Для цього в Росії діє розгалужена мережа консульських установ, яка й надалі розширюватиметься.

На жаль, особливого оптимізму не викликає стан української діаспори в Росії. Не бачимо особливої уваги до її потреб як з боку центральної влади, так і регіональних органів управління. Інколи російські посадовці напряду заважають роботі з підвищення національної свідомості українців у Росії. Практично не просувається процес відкриття шкіл, класів та дошкільних закладів з українською мовою викладання. Представники нашої діаспори мають дуже обмежені можливості для навчання своїх дітей української мови та культури. При цьому питання треба ставити не про діяльність показових закладів освіти на взірць «потьомкінських селищ», а про створення сучасних шкіл з конкурентним рівнем освіти, випускники яких могли б отримувати вищу освіту у кращих закладах Росії, України, Європи. На цьому тлі як односторонні сприймаються заяви російської сторони про нібито наявні факти утисків прав російськомовного населення в нашій державі.

Але найбільше у наших відносинах у соціально-гуманітарній сфері турбує погіршення ставлення простих росіян до своїх сусідів. Під пресом масованої пропаганди російських ЗМІ (в тому числі й державних) Україні активно створюють імідж недружньої держави. Соціологічні опитування показують, що громадяни обох країн вважають, що відносини між нашими державами

переживають не найкращі часи. При цьому, на щастя, переважна більшість українців і росіян продовжують сприймати один одного дуже позитивно. Не так уже рідко громадяни наших країн створюють сім'ї. Це дозволяє з оптимізмом дивитися у майбутнє, але, в той же час, вимагає значно більших зусиль з боку нашої держави щодо ведення інформаційної роботи в Росії, підготовки матеріалів, відеосюжетів та публікацій російською мовою, які б виважено подавали бачення Україною складних моментів спільної історії, обґрунтовували зовнішньополітичні пріоритети нашої держави. Досвід США, країн-членів ЄС вказує на те, що найвпливовіші країни світу не шкодують грошей, щоб бути почутими і зрозумілими у суспільствах країн-партнерів.

Заради безпеки України і Європи

Попри різноманітні проблеми в українсько-російських відносинах серйозний аналіз досягнутих результатів вказує на помилковість песимістичних оцінок. У сфері торгово-економічного співробітництва підприємствам двох країн вдалося не лише подолати негативні тенденції початку-середини дев'яностих років, але й вийти на якісно новий рівень. Незважаючи на певні складнощі у політичній площині, економіка стала найкращим «лакмусовим папірцем» реального потенціалу і перспектив українсько-російського діалогу. Росія вже кілька років поспіль впевнено утримує статус найбільшого торгового партнера України та інвестора. Нинішній стан співробітництва у цій сфері вже ніяк не можна назвати інерцією радянських часів. Обидві країни остаточно перейшли до ринкової моделі економіки і саме в рамках цієї моделі зростають товарообіг та інвестиції. Сотні тисяч українців працюють у Росії. Постійно збільшується потік висококваліфікованих російських менеджерів, інженерів, журналістів, вчених, представників інших професій, які переїжджають на роботу до України, вбачаючи у швидкому розвитку її висококонкурентної економіки шанс для самореалізації. Зростаюча соціально-економічна взаємозалежність двох держав об'єктивно спонукає еліти обох країн шукати шляхи до порозуміння, розв'язувати проблеми, які виникають.

Безумовно, істотна різниця у моделях політичного розвитку, у зовнішньополітичних пріоритетах, підходах до формування нового світового порядку накладає відбиток на відносини між

Україною та Росією. Наша держава рухається непростим шляхом формування плюралістичної, поліцентричної демократії, якій притаманні гостра дискусія, складні компроміси, багаторівнева система прийняття рішень. Політична система Російської Федерації розвивається іншим шляхом. Нерідко ці відмінності стають причиною нерозуміння мотивів іншої сторони, кінцевої мети тих чи інших дій. Але це завдання дипломатів і виклик для мудрості політиків, щоб вміти налагоджувати діалог між двома країнами, чиї історичні шляхи за 18 останніх років розвели їх уже достатньо далеко.

Загалом на перспективи українсько-російських відносин можна дивитися з обережним оптимізмом. Звичайно, значна кількість проблем та спірних питань не може бути вирішена за короткий час. Істотна частина з них потребує глибокої, неспішної роботи, щоб результати врегулювання дійсно відповідали національним інтересам України. В той же час завдання національного соціально-економічного розвитку, домінуючі на європейському континенті погляди на проблеми безпеки і партнерство по лінії Схід—Захід, нарешті, настроїв більшості громадян наших країн дозволяють розраховувати, що в майбутньому відносини між Україною та Росією характеризуватимуться взаємовигідним співробітництвом та духом добросусідства. Донині Східна Європа, завдяки готовності української влади та дипломатії шукати часом непрості компроміси на російському напрямі, залишалась одним з найбільш мирних і стабільних регіонів світу. Не викликає сумнівів, що безпека є першочерговим національним інтересом для будь-якої країни. При цьому під гарантуванням безпеки маємо правильно розуміти не стільки здатність захиститися від загрози у випадку конфлікту, скільки вміння уникати загроз та конфліктів, запобігати виникненню їх. Упевнений, розвиваючи активний діалог з Російською Федерацією, нам вдасться реалізувати саме таке бачення безпеки на благо наших громадян і всієї Європи.